

РЕФОРМА ЋИРИЛИЦЕ ЛУКЕ МИЛОВАНОВА У КОНТЕКСТУ КЊИЖЕВНОЈЕЗИЧКЕ СИТУАЦИЈЕ ПОЧЕТКОМ 19. ВЕКА

У раду се анализира реформа Л. Милованова који је, попут Мркаља, растеретио српску ћирилицу од непотребних слова, свдећи граfiјски систем на 30 јединица. Милованов иновира грађанску ћирилицу, а суштинску разлику у односу на Мркаљеву реформу и кључни допринос развоју књижевнојезичких схватања код Срба представља чињеница да је Милованов први системски увео нову графему за /ц/ и тиме створио граfiјски инвентар једнак данашњем, осам година пре Вука. Иако је био језички пуриста у сопственом изразу, на основу граfiјског решења за /ц/ може се закључити да Милованов није имао и пуристички оријентисану концепцију српског књижевног језика.

Кључне речи: Лука Георгијевић Милованов, српска ћирилица, графема, српски књижевни језик, урбанизација, Сава Мркаљ, Вук Караџић

0. Несумњив је значај који Лука Георгијевић Милованов (Осат, Босна 1784 – Будим 1828) има за развој српске ћирилице у 19. в. Скоро сви Вукови биографи истичу значајан утицај Л. Милованова, поред утицаја Саве Мркаља, на ставове кључног реформатора српског језика, писма и правописа у 19. в. (Стојановић 1987: 82, 113–114; Поповић 1987: 70, 72, 74; Вилсон 1994: 68, 72, 100 и др.), док их само први, Платон Кулаковски, готово игнорише (Кулаковски 1987: 166). Иако је о Л. Милованову писано и много и добро, поједини детаљи његовог рада и дела остали су недовољно разјашњени, нарочито они везани за његову позицију у односу на Саву Мркаља и Вука Караџића. И други савремени истраживачи указали су на чињеницу да је „Милованов остао недовољно истражен“ (Николић 1998: 67).

0.1. Милованов се нпр. тако понегде опрезно сматра Мркаљевим *претходником*: „Ако, ипак, узмемо и Милованова као Мркаљевог претходника, онда би се овим редовима завршио преглед нових елемената који су у завршној деценији осамнаестог и првој деценији деветнаестог вијека уношени у српску азбуку“ (Опачић-Лекић 1978: 106). Ауторка је овај став изнела вероватно на основу литературе (Лазин 1932, Томић 1982). Тезу о Л. Милованову као Мркаљевом претходнику тек треба проверити.¹

¹ Понекад ову тезу релативизују и њене присталице: „Оно што Милованов пише о азбуци у предговору својој књизи могло би настати као резултат заједничког претресања и размишљања о

Такође, и површни поглед на језик, ћирилицу и правопис у Миловановљевом делу *Опит наставлења к Србској сличноречности и слогомјерју или просодији* указује на поједине дискутабилне закључке у литератури: „Значајно му је дело *Opit k sličnorednosti i slogomerju*, који је 1810 napisao na čistom narodnom jeziku i sa reformisanom azbukom S. Mrkalja“ (ЕЈ 1965: 118).² Став о Миловановљевом преузимању Мркаљевог *писа* преносе и новије енциклопедије: „*Опит наставлења к србској сличноречности и слогомерју* (1810) писао је реформисаном азбуком С. Мркаља“ (ЕСН 2008: 654). С друге стране, закључак да је дело објављено Мркаљевим *правописом* изнет је код Павла Ивића: „Мркаљевим правописом била је написана, отприлике у исто време кад и *Сало дебелог јера*, књига његовог пријатеља и истомишљеника Луке Милованова Георгијевића“ (Ивић 1998: 174). У литератури се готово по правилу уопште и не истичу разлике, већ само сличности између резултата реформи ћирилице С. Мркаља и Л. Милованова, а за другог се констатује да „negdje u isto vrijeme kad i Mrkalj on reformiše srpsku ćirilicu oslobađajući je gotovo svih nepotrebnih pismena (slično kao i Mrkalj)“ (Окука 1987: 39). Када се при поређењу неке од разлика и уоче, не придаје им се већи значај нити им се улази у узроке, као нпр. у констатацији да је у *Салу дебелог јера* „на сличан начин (као и код Милованова) решено питање азбуке (за разлику од Милованова, Мркаљ има 29 слова у својој азбуци“ (Николић 1998: 74). Стога је општеприхваћено мишљење о Миловановљевим књижевнојезичким схватањима сводљиво на следећи Ивићев исказ: „Његова схватања о језику и правопису била су слична погледима његовог пријатеља Мркаља“ (Ивић 1998: 163).

0.2. У односу према Вуку Миловановљев утицај понекад се маргинализује или чак и не помиње, нпр. при појединим описима реформи спроведених у *Српском рјечнику* (1818).³ С друге стране, има и аутора који сматрају да је на Вука

старој азбуци, а не као резултат самосталних анализа, јер њему није била циљ азбука већ поезија. На ту мисао наводи и сам Милованов који ни једном ријечју не присваја азбучну реформу и ништа у вези с тим не пребацује Мркаљу“ (Опачић-Лекић 1978: 104).

² Осим крлежинске тенденциозне грешке у наслову књиге, из којег је избачен атрибут *српски*, у ЕЈ 1965 наведено је и погрешно име аутора: „Лука Милован Георгијевић“.

³ „Закључке до којих је дошао после вишегодишњих дописивања и спорова са Јернејем Копитаром, Савом Мркаљем, Лукијаном Мушицким, Павлом Соларићем, и другима око будућих српских слова, дао је кристално јасно, научно прецизно“ (Поповић 1981: 48).

већи утицај извршио Милованов него Мркаљ (Лазин 1932, Томин 1982). Стога су задаци у овом раду да реактуелизује питања позиције Л. Милованова у односу на С. Мркаља и В. Караџића, као и да истакне кључне Миловановљеве доприносе развоју књижевнојезичких схватања код Срба и доношењу и појединих граfiјских и фонолошких решења.

1. Историјат настанка наведеног Миловановљевог и Мркаљевог реформаторског дела (*Сало дебелогa јера либо азбукопротрес*) није довољно познат. Љубомир Стојановић развој српске (орто)графије почетком 19. в. представља сликом у којој „јавила су се два човека који су <независно један од другогa> покушали да ово питање у целини и врло рационално реше“ (Стојановић 1987: 47). Вероватно вођена овим судом, и Вукосава Опачић-Лекић износи хипотезу о релативно независном настанку два дела: „Биће вјероватније да су они расправљали заједнички и сасвим слободно о свему, а да су писали самостално“ (Опачић-Лекић 1978: 104).⁴

Поједине фрапантне сличности у текстовима, међутим, ову хипотезу о самосталном настанку двају рукописа морају релативизовати. Тако нпр. при дефиницији „писмена“ тј. слова С. Мркаљ уводи и реторички поступак постављања питања читаоцу: „Што су то р^ечи? Писмена? И колико и мора у азбуки езика еднога бити?“ (1). Исти термин и исти стилски поступак среће се и код Л. Милованова: Милованов „Што су писмена?“ (12). И дефиниције „писмена“ доста су сличне. Она су одређена као „знаци рјечни частица“ (Мркаљ), тј. „знаци гласова“ (Милованов), а у обе дефиниције језичке јединице доведене су у везу са мишљењем: у Мркаљевом случају то су речи, а у Миловановљевом – гласови.⁵ На основу а) сличности у језику и стилу; б) дубине језикословног промишљања (одређивања семантике језичких јединица и др.), и в) чињенице да је С. Мркаљ написао језичку расправу, док је Л. Милованову питање графије било само споредно у делу посвећеном прозодији, склони смо мишљењу да је Мркаљево дело послужило Милованову као узор у уводном поглављу. Иако се терминолошки и

⁴ Најисцрпнији историјат испитивања односа између ових дела даје Николић 1998.

⁵ Код С. Мркаља: „Како годъ дакле што су рѣчи знаци наши представака и мисли, тако истовито и писмена знаци рѣчни частица есу“ (2), а код Л. Милованова: „Писмена јесу најпростији знаци гласова, којима људи мисли своје откривају другима“ (12).

методолошки вероватно угледао на *Сало дебелого јера*, Милованов је понудио нова и оригинална решења у односу на Мркаљева.

2. Кључне разлике између Мркаља и Милованова огледају се већ у лако уочљивим елементима реформе: а) типу ћирилице који се реформише; б) инвентару графема предвиђених за будућу српску ћирилицу. Наиме, док је Мркаљ реформисао црквену ћирилицу, измене Л. Милованова тицале су се грађанске ћирилице. Такође, Мркаљ је предвидео 29 нормираних графема, укључујући диграфе, тј. систем без графеме за обележавање фонеме /џ/, карактеристичне за позајмљенице (Милановић 2011), док је Милованов пројектовао систем са 30 графема: „Србски језик види се за изјаснење речи, које њега чине, или састављају, непотребавати више од 28 писмена, или свепрости знакова. Ф двадесет девето писме, чинисе за туђе речи нужно: Но Србљи Грађани већ су га присвојили у свој језик, с њим дакле битиће 29. писмена. [...] Ако узмемо да И, І, јесу два знака, онда ће бити у Србском језику равно 30. писмена. Прекрасно и знаменито число“ (12).⁶ Видљиво је да се и Милованов залаже за систем у којем ће једној фонему одговарати једна графема.

3. У наведеном систему све графеме немају исти статус. Милованов, попут Мркаља, уводи системску функционалну диференцијацију у графематској опозицији <И> : <І>: „Писме И или І (то је у мене једно и то исто писме, само што се обликом разликује, и то не без узрока) слива се кадшто с’ другима самогласницима, а кадшто пак неслива се; или да рекнем овако: Писме И кад стои пред или за другим Самогласником, изговара се једнаким трајањем гласа, како и друго писме, које пред њим, или за њим стои: н. п. ИА, ИЕ, ИИ, ИУ, АИ, ЕИ, ОИ, УИ; Свака ова два писмена како једно тако и друго у два једнака ма изговарајусе, и ове велим да се писме И с другим самогласником неслива“ (14–15). Да је несумњиво у питању реформа грађанске ћирилице, за разлику од Мркаљеве реформе црквеног писма, сведоче следеће речи: „У овом случају знака ради сливења пишесе половина І, али боље с точком од озгор, или с’ свема, како га писменосливатељ у олову начини; овде за сад стои овако: АІ, ЕІ, ИІ, ОІ, УІ. ІА, ІЕ,

⁶ Одређење „прекрасно и знаменито число“ за инвентар од 30 графема односи се на филолошки идеал установљен још од Ломоносовљеве реформе.

ИИ, ИО, ИУ; изговарасе какогoђ код Маџара АЈ; ЕЈ, ИЈ, ОЈ, УЈ, ЈА, ЈЕ; ЈИ, ЈО, ЈУ“ (15–16). Избором традиционалног ћириличног решења за /j/, Мркаљ у оквиру црквене, а Милованов у оквиру грађанске ћирилице, обојица реформатора избегли су бурну реакцију интелигенције коју је доживео Вук увођењем латиничне јоте. Остављајући отвореним питања именовања графеме <i>, фонолошки статус графема <и> и <i> Милованов је објаснио управо преко појма „службе“, самогласничке или сугласничке: „Од туд види се лако, да писме І у нашем језику то чини, што у Њемаца, или Маџара писме ј. Чест и слободна мисал о том нека буде сваком Списатељу Писменице именовати ово писме како зна; ја се до сада пригнути немого, да га јотом назовем. Него велим да је И, само у првом случају разумјевајући да је цјело-И, а у другом полу-И. И будући оно две службе одправља, за то је оно двојаког рода, бива самогласник, и сгласник“ (15–16).⁷

4. Највећу сличност реформисане Мркаљеве и Миловановљеве ћирилице представљају диграфска решења за /ђ/, /ћ/, /љ/ и /њ/: „Писмена ДЂ, ТЂ, ЛЂ, НЂ, то јест: ДЂЕ, ТЂЕ, ЕЛЂ, ЕНЂ; јесу знаци прости гласова, на подобност, ког му драго другог писмена“ (16). Као и Мркаљ,⁸ и Милованов је опрезан у вези са увођењем графеме <ћ>, и то због њене двофункционалности, односно чињенице да је кроз историју ова графема могла обележавати и /ћ/ и /ђ/. Као одличну илустрацију, талентовани филолог Милованов бира функционалне примере потенцијалних хомографа, везаних за инфинитив и императив истих глагола: „Знак овај Ћ, који се у обичају налази, могао би се употребити на мјесто ТЂ, и то врло добро, само неваља га промјењивати с гласом другим, то јест писмена ДЂЕ натђи, дотђи, тако свагда писати или оно значило натђи, дотђи, или значило надђи, додђи, не би ваљало“ (16).

Још једну сличност међу реформаторима представља и увиђање неодрживости нефункционалних диграфа у будућој српској ћирилици: „Кад сваком простом гласу назначим и његов прости собствени знак, које треба да буде, онда промјена и премјенљивост писмена престаје. Такви знакова у нашем језику неће

⁷ Увођењем појма „полу-И“ Милованов сјајно описује начин артикулације сонанта /j/ и као да најављује будући лингвистички термин *полувокал*, сјајно демонстрирајући фонолошки таленат.

⁸ Мркаљ указује на конкуренцију графематских решења за /ћ/: „Найзнаменитија сложена писмена код нас есу: дђ, лђ, нђ, и тђ. Ово послѣднѣ, сирѣч тђ, от неколико времена собствени облик (ћ) свой имаде, и зовесе тѣрвом“ (11).

више од 30 потребовати. [...] Ова четири писмена Љ, Њ, Дљ, Тљ за сад нужде ради пишем тако, докле у штампани не добију сливен и прост знак“ (16–17).⁹ Из наведеног је видљиво да је и Милованов, попут других писаца из крајишког круга, избегавао да предложи увођење нових графема у ћирилицу (Милановић 2011).

5. Кључна разлика између Мркаљеве и Миловановљеве реформе ћирилице везана је за другачије решење статуса фонеме /џ/ у будућем књижевном језику, што је видљиво већ из податка да је графематско решење за ову фонему једина дистинктивна црта у инвентарима два реформисана графичка система.

Милованов је у предложеној азбуци унео и графему <џ>, и то као последњу, тридесету, у азбучном редоследу. Занимљиво је да Милованов нити једном речју у *Опиту* није прокоментарисао специфично порекло фонеме /џ/ у већини лексема, као што је то учинио у случају фонеме /ф/. Важно је нагласити да рукопис *Опита* није сачуван, па да се стога не знамо ни понуђен рукописни изглед Миловановљеве графеме <џ>.¹⁰ За даља испитивања значајан је податак да се у основном тексту *Опита* графема <џ> појављује само у ретким лексемама са истом основом /маџар-/ (*Маџара* 15, *маџарски* 16, *Маџарске* 17, *Маџарскога* 123, *Маџарски* 125), док се у поглављу *Именна гг. пренумераната* она појављује још двапут на стр. 134, у турцизму *казанџија*.¹¹ Основа /маџар-/ потврђена је и у Миловановљевом писму Вуку из 1818. године: *Маџарској, Маџарске* (Карацић 1988: 555–556).

Податак је да је Милованов предложио графематско решење за најређу фонему у српском народном језику отвара, међутим, и нека питања чији одговори могу релативизовати општеприхваћене закључке о његовој реформи. Зашто, дакле,

⁹ Мркаљ констатује како „требало би нам писмена дљ љ и њ (као што имамо тљ) под каквим небуд обликом изрезати, пак танкоме еру онда казати пут за дебелом“ (13).

¹⁰ Вук јој је, наравно, при штампању *Опита* овој графери дао већ устаљени изглед, тј. онај који је имала у ћирилици коју је сам афирмисао, не коментаришући нити на једном месту изглед ове графеме у рукопису Луке Милованова. Чуди да на податак о непостојању информација о изгледу оригиналне Миловановљеве графематске реализације за /џ/ нити један од истраживача до сада није скренуо пажњу. Оправдана сумња у то да ли је у штампаном *Опиту* баш све онако како је Вук Карацић у *Предговору издаатељевом* записао, тј. да је Миловановљева књига „у свему наштампана од слова до слова онако, као што је Лукином руком писана“, већ је изнета у литератури, и то оправдано с обзиром на чињеницу да је оригинални рукопис за сада непознат (нпр. Опачић-Лекић 1978: 105). Вук је у предговору истакао да је извршио само графематске интервенције везане за уклањање Миловановљевих диграфа и графеме <џ>, јер је „метнуто ђ место дљ, љ место љ, њ место њљ место тљ, а ј место і“. Ни на овом месту графема <џ> се не спомиње, иако је Вук морао бити свестан значаја графичке новине коју је доносила Миловановљева графема.

¹¹ Ова занимања двојице занатлија из Петриње записао је „скупитељ“ Василије Вуковић, а Милованов само пренео, тј. цитирао, очигледно без пуристичких интервенција.

Милованов нуди графематско решење за /џ/? Несумњиво због присуства ове фонеме у народном језику. Познато је, наиме, опредељење писаца крајишког круга да се у основи новог књижевног језика мора наћи народни израз, а Милованов истиче пресудан соларићев утицај на сопствено опредељење: „Прави Србски син, који улог ума Господином Соларићем издани издани, читао буде, наћиће узрок, зашто и ја просто Србски пишем“ (VIII).¹² Милованов је, при томе, оставио коначно питање књижевнојезичког решења отвореним.¹³

У сопственом изразу Милованов је био несумњиви језички пуриста: „Четворицу набројаних писаца удружује и изразита склоност ка пуризму. Сваки од њих се свесно трудио да употребљава што мање туђица. Празнине у српској лексици, поглавито у терминологији, они су попуњавали кованицама, не увек срећно начињеним, које се махом нису одржале у језику“ (Ивић 1998: 170). И сам Милованов сведочи о опредељењу за народни језик, али истовремено и о сопственом лексикотворству: „У овој књижици премда је прости језик Србски, налазисе неколико речи, које су или нове, или новим знаменовањем овде мном употребљене, и које сваки мој читатељ одма јасно разумети не би могао“ (VIII).

На основу Миловановљевог језика и стила се, међутим, не може извести и закључак о томе да ли се и он, попут Мркаља (Милановић 2011), определио за пуристички приступ при стварању сопствене концепције новог књижевног језика. Уколико је Милованов био језички пуриста и у својим књижевнојезичким погледима (као у сопственом језичком изразу), зашто би, противно Мркаљевом решењу, предложио графематско решење за /џ/?¹⁴ Не рачунајући мали број домаћих лексема у којима је фонема /џ/ добијена једначењем по звучности, почетком 19. в.

¹² П. Ивић о П. Соларићу, Ј. Дошенивићу, С. Мркаљу и Л. Милованову Георгијевићу записује: „Струју поборника чистог народног језика заступала су четири млада књижевника [...]. Можда није случај што су сва четворица рођена у малим местима у западнијим, ијекавским областима. Ти су предели били подаље од непосредног утицаја Сремских Карловаца, тврђаве црквеног језика, а и славеносрпски језички узус тамо није могао имати чврстог корена, не само због рускословенских састојака него и због војвођанских дијалектизама“ (Ивић 1998: 169–170).

¹³ „Милованов је у *Опиту*, написаном 1810, начелно остављао писцима слободу да пишу »славенски« или српски, али доследно једно или друго, а сам се определио за народни језик“ (Ивић 1998: 170).

¹⁴ Уп. Ивићев став о Мркаљевом *Салу дебелог јера*: „Иначе, он није ни поменуо глас *џ*, најређи у српскохрватском језику и заступљен углавном у речима преузетим из других језика. Остаје нејасно да ли је Мркаљ просто изгубио из вида постојање тога гласа, или му се учинило да се он може згодно обележити словном комбинацијом, нпр. са *џж*, како то чине Руси у именима страног порекла“ (Ивић 1990: 218). О одговору на ово питање в. Милановић 2011.

све остале потврде за њу налазе се практично само у бројним турцизмима и ређим романизмима. Будући да је и Милованов, попут Мркаља, чувао морфонолошки правопис (*родољубче* I, *Србском* I, *Србском* VIII, *сгласници* 13, *редко* 23 итд.), те да би сходно томе и фонема /џ/ у примерима типа *сриба* била реализована као <ч>, намеће се закључак да је ново графематско решење за ову фонему намењено искључиво за писање позајмљеница.¹⁵ Овај податак нарочито добија на значају када се у обзир узме књижевнојезички актуелни контекст. Подсетимо, Мркаљ не предвиђа било какво графематско решење за /џ/, рачунајући првенствено на уклањање турцизама и романизама из књижевног језика. У Вуковој *Пјеснарици* (1814) налазимо позајмљенице са овом фонемом и у песмама и у Вуковим објашњењима, али је у *Писменици* исте године он ипак записао да тога гласа нема у народним речима (Стевановић 1987: 69). Све до *Српског рјечника* (1818) Вук фонему /џ/ обележава диграфима <чж> и <дж>, у складу са праксом славеносрпских писаца. Лукијан Мушички је сугерисао Вуку да у реформисану ћирилицу унесе и <џ> и послао му свој нацрт великог и малог слова, на основу којих је Вук направио решење за штампарије (Младеновић 2008: 314).

6. За разлику од фонеме /џ/, коју Милованов није филолошки прокоментарисао, иако је за тим постојала очита потреба, у *Опиту* се налази веома занимљив и значајан социолингвистички коментар везан за фонему /ф/: „Ф двадесет девето писме, чинисе за туђе речи нужно : Но Србљи Грађани већ су га присвојили у свој језик, с њим дакле битиће 29. писмена“ (12). Битно је истаћи да је само за графему <ф>, а не и за <џ> и <х>, Милованов нагласио да је „за туђе речи нужна“, али узрок оваквом селективном приступу пореклу фонема и лексема немогуће је одредити на основу постојећих података. У Миловановљевом систему графема <ф> је, додајмо, 26. по реду, а не, како аутор каже, 29. Остаје, нажалост, нејасно да ли су „Србљи грађани“ овај глас прихватили и у *изговору* страних речи или само у њиховом *писању*, али и без те информације видљив је Миловановљев

¹⁵ Вук Караџић је у *Предговору издатељевом* записао да је поштован и ауторов правопис. О Миловановљевом правописном проседеу Вук даје коментар: „Тако, ваља да држећи се етимологије, не само што има грозђа (место грожђа), упушао (м. упушћао), узпишу (м. успишу, за које и у Славенским Граматикама има правило); него и лако (м. лако), и обикли (м. обикли, као и обичај на страни 16.)“. Нажалост, домаћих примера са групом /џб/ ни у овом Миловановљевом рукопису, као ни у његовим писмима и песмама – нема.

напор да се будући српски књижевни језик урбанизује, односно веже за говор градских средина.¹⁶ Супституцију /ф/ сродним /в/ или /п/, карактеристичну за народни језик, Милованов не спомиње, а у његовим текстовима нема потврда за такве примере. У поређењу са Миловановљевим, Мркаљев коментар графеме <ф> далеко је неинформативнији: „Ф є за странне рѣчи“ (12).

7. Ни фонема /х/ и њена графематска реализација немају коментар у *Опиту* иако је графема <х> унета у инвентар, и то као 27. у реду. У вези са /х/ Мркаљ је изнео значајан социолингвистички податак: „За Х Селџани Сербљџи не знаду; но мало Уљудниџи почти свагда га изговарају, и ја га за то употребљавам“ (12). На основу њега видљиво је и да својим односом према фонемџи /х/, као и према фонемџи /ф/, писци крајџшког круга – Мркаљ експлицитно а Милованов имплицитно – доприносе урбанизацији српског књижевног језика пре Вука Караџића.

8. Уколико се може безрезервно веровати приређеном рукопису, вокално /р/ нема доследну графематску реализацију у *Опиту*, већ се као конкурентна појављују решења <ер> и <р>. Једно решење одговара народном фонетизму (*Српском језику* 12, *Србски језик* 12, *Србљџи* 12 и сл.), али напоредо се јавља и друго, руско тј. рускословенско графематско решење (*Сербском језику* 12, *первом* 15, *извершивати* 20 итд.).¹⁷ Да ли је овакво стање у тексту прости превид или резултат Миловановљевог графематског колебања у избору, тешко је рећи.

9. Значајна концепцијска разлика у односу према Мркаљевим, Соларићевим или Дошеновићевим графџјским погледима видљива је и у Миловановљевом односу према латиници. Према латиничном писму остали представници крајџшког круга били су веома резервисани, будући да су били свесни чињенице да се у српском народу његово наметање од стране бечког двора доживљавало као симбол процеса покатоличавања и унијаћења. Платон Кулаковски, најстарији Вуков биограф, први је истакао жељу Л. Милованова да српску ћирилицу приближи латиници (Кулаковски 1987: 112), што је у *Опиту* формулисано на следећи начин: „Могла би се писмена језика нашег и обликом ближе приближити. У новој штампи

¹⁶ То је тенденција која је једнака са Вуковом, оствареном приликом његових реконструкција нормџе из 1836, када уводи /х/, и 1839, када одустаје од јекавског јотовања у групама /тј/ и /дј/, вођен стањем у урбаним говорима (Дубровник, градови у Босни и Херцеговини) на источнохерцеговаком терену.

¹⁷ Уп. код Мркаља у Салу дебелога јџера: *Сербљџи* (6, 12).

налази се гдикоје, да је баш како и Латинско, а у рукопису јесу многа, која са свим облик Латински писмена имају. Ако би који то учинио, да се сва писмена, која гођ могу, обликом Латинским писменима уподобе, ваља да зато не би дошао у пакао. А не би језику ни штету, ако паче не велику корист учинио“ (14).

Осим типографског приближавања двају писама, везаног за облик штампаних графема грађанске ћирилице, Милованов прижељкује и преузимање латиничног именовања тј. „изговора“ графема, вођен рационалистичком и просветитељском идејом о што лакшем и што бржем описмењавању деце.¹⁸ Иако је очигледно био вођен племенитим побудама, иако се позвао и на ауторитет православне Русије, Миловановљев предлог за приближавање ћирилице латиници није наишао на одобравање, што је у време бруталног наметања латиничног писма Србима и било очекивано.¹⁹

10. Закључке овог рада могуће је изнети у осам тачака:

а) Лука Георгијевић Милованов највероватније није био Мркаљев претходник, већ његов следбеник који је према сопственој књижевнојезичкој концепцији усавршио српску грађанску ћирилицу. На основу језика, стила, као и одређених методолошких поставки, сматрамо да је у *Опиту* несумњив Мркаљев утицај у основним филолошким идејама (опредељење за народни језик, примена морфонолошког правописа, уочавање проблема срицања слова у ћирилици), али и у композицији студије, поднасловима, терминологији (нпр. *премјенљивост писмена*) и др. Овом закључку воде још две чињенице: у *Салу дебелога јера* видљивије је ауторово филолошко образовање и познавање српске језичке ситуације; реформа ћирилице Мркаљу је била централна тема књиге, док је Милованову била споредна

¹⁸ „Овако су обвкли Латини своја писмена изговарати, пак и други, који су или ти исти писмена изговор, или и писмена и изговор примили, тако изговарају. Увјеравао ме човек од истине, да се тај изговор и у Русији предаје. И како се види, тај је изговор понајбољи. Барем боље изговарају од нас, како што обично изговарасмо до сад: Аз, буки, вједи, глагољ. А боље и од Грка: Алфа, вита, гама, делта. И од Жидова: Алеф, бет, гимел, далет. А кад је овај изговор понајбољи, неваља га одметати. Тај је изговор малој дјечи лагши, и да је далеко напреднији, то је очевидно“ (13–14). Уп. и Николић 1998: 74).

¹⁹ Цензор српских књига Јован Витковић с подозрењем је судио о рукопису Л. Милованова, а Марија Поповић (Милутиновић) записује његове речи да „нити ће он кад допустити, нити ће Паметан Човек захтевати да он Лукин каприц одобри, гди он Слова а, бе, це, и. т : д : назива, сотим смо вели, све ближе *Унијатма*, и ако се баш и не би са њима сојединили, то наши потомци нрећеду знати, шта ваља о нашој Азбуки мислити“ (наведено према Мићић 2000: 69–71).

и дата само у предговору. У појединим графематским решењима, нпр. за вокално р, Милованов није био доследан.

б) И Милованов је, попут Мркаља, растеретио српску ћирилицу од свих непотребних слова, свдећи систем на 30 графема за 30 фонема. Јасност и доследност оваког усмерења огледа се и у чињеници да је и у фебруару 1818. Милованов замерао и Вуку на употреби дебелих јерова у међусобној преписци (Карацић 1988: 555).

в) Битну разлику у односу на Мркаљеву реформу представља податак да Милованов реформише грађанску ћирилицу, док је Мркаљ реформисао црквену.

г) Суштинску разлику у односу на Мркаљеву реформу и кључни допринос развоју књижевнојезичких схватања код Срба уноси чињеница да је Милованов први системски увео нову графему за /ц/ у српску ћирилицу и тиме осам година пре Вука створио инвентар графема за фонема идентичан са данашњим.

д) Тенденција ка урбанизацији књижевног језика видљива је из статуса фонема /ф/ и /х/, као и одговарајућих графема, у Миловановљевом моделу српске ћирилице.

ђ) Вођен просветитељским идејама, Милованов је предлагао преузимање латиничног именовања, тј. изговарања ћириличких слова, као и типографско приближавање ћирилице латиници, што није наишло на одобравање српске јавности.

е) Иако је био језички пуриста у сопственом изразу, на основу реформаторских решења везаних за статус графеме <ц> у српској ћирилици може се закључити да Милованов није имао и пуристички оријентисану концепцију српског књижевног језика. Тиме је направио и кључан искорак у односу на пуристички оријентисану реформу ћирилице Саве Мркаља, који је предвидео модел са 29 графема, без графеме <ц>.

ж) Стога је закључак о томе да је Лука Милованов писао ћирилицом Саве Мркаља – у потпуности нетачан. Он је у литератури био последица инсистирања на кључним сличностима у реформама, а то су: растерећивање графичког система, системска решења за /ј/, привремено задржавање диграфа и неспремност да се за њих пронађу нова решења, однос према /ф/ и /х/ и урбанизацији књижевног језика.

ЛИТЕРАТУРА

Вилсон 1994: Данкан Вилсон, *Живот и време Вука Стефановића Караџића 1787–1864: образованост, књижевност и национална независност у Србији*, Београд: Просвета.

ЕЈ 1965: *Enciklopedija Jugoslavije*, 6, Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod.

ЕСН 2008: *Енциклопедија српског народа*, Београд: Завод за уџбенике.

Ивић 1990: Павле Ивић, *О језику некадашњем и садашњем*, Београд – Приштина: БИГЗ – Јединство.

Ивић 1998: Павле Ивић, *Преглед историје српског језика*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Караџић 1988: Вук Стефановић Караџић, *Преписка I (1811–1821)*, Сабрана дела Вука Караџића, књига дванаеста, Београд: Просвета.

Кулаковски 1987: Платон Кулаковски, *Вук Караџић, његов рад и значај у српској литератури*, Београд: Просвета.

Лазин 1932: Ђорђе Лазин, „Лука Георгијевић Милованов“, *Glasnik profesorskog društva*, Beograd, knj. XIII, sv. 2, 145–151.

Милановић 2011: Александар Милановић, „Статус фонеме /џ/ у Мркаљевој реформи азбуке“, *Српски језик XVI*, 2011, 127–141.

Мићић 2000: Радован Мићић, *Лука Милованов Георгијевић*, Нови Сад: Невкош.

Младеновић 2008: Александар Младеновић, *Историја српског језика: одабрани радови*, Београд: Чигоја штампа.

Николић 1998: Видан Николић, „Два спорна питања о филолошком раду Луке Георгијевића Милованова“, *Радови филозофског факултета Пале*, књ. I, 67–81.

Окука 1987: Miloš Okuka, *U Vukovo doba*, Sarajevo: Veselin Masleša.

Опачић-Лекић 1978: Вукосава Опачић-Лекић, *Сава Мркаљ. Живот и дјело*, Нови Сад: Матица српска.

Поповић 1981: Миодраг Поповић, *Јота*, Београд – Тршић: Рад – Вуков сабор.

Поповић 1987: Миодраг Поповић, *Вук Стеф. Караџић*, Београд: Нолит.

Стевановић 1987: Михаило Стевановић, *Вук у своме и нашем времену*, Нови Сад: Матица српска.

Стојановић 1987: Љубомир Стојановић, *Живот и рад Вука Стеф. Караџића*, Београд: БИГЗ, [фототипско/репринт издање дела из 1924].

Томић 1982: Ljubomir Tomić, „Luka Milovanov i njegov rad na reformi srpske azbuke, prozodiје i književnom jeziku“, u: *Prilozi kulturnoj i književnoj povijesti Srba i Hrvata u Mađarskoj*, Budimpešta, 98–118.

Александар М. Милановић

РЕФОРМА ЋИРИЛИЦЕ ЛУКЕ МИЛОВАНОВА У КОНТЕКСТУ
КЊИЖЕВНОЈЕЗИЧКЕ СИТУАЦИЈЕ ПОЧЕТКОМ 19. ВЕКА

Резиме

У раду се анализира реформа Л. Милованова који је, попут Мркаља, растеретио српску ћирилицу од непотребних слова,водећи графички систем на 30 јединица. Суштинску разлику у односу на Мркаљеву реформу и кључни допринос развоју књижевнојезичких схватања код Срба представља чињеница да је Милованов први системски увео нову графему за /џ/ и тиме створио графички инвентар једнак данашњем, осам година пре Вука. Иако је био језички пуриста у сопственом изразу, на основу графичког решења за <џ> у српској ћирилици може се закључити да Милованов није имао и пуристички оријентисану концепцију српског књижевног језика.